

Avusturya Okulu Mikroiktisadı: Dinamik Rekabet ve Girişimsel Keşif Süreci Olarak Piyasa

Turan Yay

Prof. Dr. | Yıldız Teknik Üniversitesi İktisat Bölümü Öğretim Üyesi

Liberal Düşünce, Cilt 15, Sayı 59 - 60, Yaz-Güz 2010, s. 25 - 50

Giriş

Bu çalışmada, Avusturya İktisat Okulu'nun mikroiktisat (fiyat) teorisine ilişkin görüşlerinin bazı özellikleri üzerinde durulacaktır. Avusturya İktisat Okulu'nun somut dünyadaki kapitalist üretim düzenini ya da aynı anlama gelmek üzere piyasa ekonomisini açıklamak için geliştirdiği, ve büyük ölçüde yerleşik mikroiktisadın çözümlemesine alternatif olarak sunduğu teorik çerçeve *dinamik rekabet ve girişimsel keşif piyasa süreci* ya da kısaca *piyasa süreci* olarak adlandırılmaktadır. Çalışmada öncelikle piyasa ekonomisi kavramının anlamı ve temel unsurları üzerinde durulacak, daha sonra piyasanın iki farklı kavramlaştırılma biçimi olarak neoklâsik fiyat teorisi ile Avusturya Okulu piyasa süreci teorisinin temel özellikleri ya da farklılıkları ele alınacaktır. Avusturya Okulu piyasa süreci teorisinin kökeni Carl Menger'e dayansa da, asıl teorisinin oluşumuna katkı yapan üç iktisatçı Mises, Hayek, ve Kirzner'dir. Bu nedenle özellikle bu iktisatçıların yayınlarına odaklanılacaktır.

I. Piyasanın Anlamı ve Temel Unsurları

Avusturya Okulu'na göre piyasa, ya da daha doğrusu piyasa ekonomisi, bir sosyal sistemi ifade eder: "*Piyasa ekonomisi, üretim araçlarında özel mülkiyetin söz konusu olduğu, bir uzmanlaşma ve işbölümü sosyal sistemidir*" (Mises, 1998: 258).

İktisatçı olmayanlar için daha açık ifade etmek gerekirse, bir toplumdaki mevcut insan ya da işgücünün, (aşağıda göreceğimiz belirli bir sistematik ya da kurumlar çerçevesinde) çeşitli üretim dallarına ya da sektörlere dağıldığı ve bu şekilde toplumun çeşitli ihtiyaçlarının karşılandığı bir sosyal sistemdir. Burada iki noktanın vurgulanmasında yarar var: ilki, piyasa ekonomisi, “*üretim araçlarında özel mülkiyet*” özelliği ile, diğer iktisadî toplumsal sistemlerden ayrılır. İkincisi ise, bir sosyal sistem olarak piyasa ekonomisi, sadece (toplumun ihtiyaçlarının karşılanması, refah artışı gibi) iktisadî açıdan değil, bireysel özgürlükler açısından da önemlidir. Bu nedenle piyasa ekonomisi, Avusturya Okulu iktisatçılarınca, Adam Smith’in “*doğal özgürlükler sistemi*” kavramını çağrıştıran şekilde, “*liberal toplumsal düzen*”, “*serbest piyasa*”, “*serbest girişim ya da rekabet düzeni*”, “*serbest düzen*” (free order) gibi kavramlarla da adlandırıldığı gibi, “*kapitalizm/kapitalist sistem*” sözcüğü ile eş anlamlı olarak da kullanılmaktadır. (Mises, 1998; Hayek, 1948: 107-118; 1967: 160-177; 1982: I-62).¹

Avusturya Okulu yaklaşımı bir sosyal sistem olarak piyasa ekonomisinin çözümlemesini ve ortaya çıkışını, iki önemli temsilcisinin yaklaşımlarıyla, hem apriorist-sentetik bir kavram olarak (Mises), hem de tarihsel-evrimsel bir “kendiliğinden kurum ya da düzen” olarak (Hayek) ele alır.

Mises’in yaklaşımını piyasa ekonomisinin ortaya çıkışının mantıksal bir açıklaması olabilir mi sorusundan hareketle açıklayabiliriz. Bu çerçevede, Avusturya Okulu’nun temel metodolojik ilkelerinden biri olan metodolojik bireyciliğe de uygun olarak, toplumsal bir sistem olan piyasa ekonomisini, toplumun en küçük birimi bireyden hareketle açıklamamız gerekir. Buna göre analizin başlangıç noktası, bir *apriori* sentetik önermedir: “*insanoğlu eylemde bulunur, hareket eder.*”² Bireylerin temel hareket güdüsü/amacı/müşevviği, ihtiyaçlarını karşılamak ve içinde buldukları durumlarını iyileştirmektir. Bireyler, durumlarını ya (tıpkı Robinson Crusoe’nun ıssız adada kendi ihtiyaçlarını yalnızca kendi gayreti ile karşılaması gibi) kendi başlarına, ya da dolaylı olarak, başkalarıyla *değişimle/mübadeleyle* iyileştirirler. Burada vurgulanması gereken, mübadele ilişkisinin bir *apriori* zorunluluk olmasıdır: Çünkü bireyin tüm ihtiyaçlarını kendi başına sağlaması ne mümkün, ne de anlamlıdır. Bu nedenle, özgür tercih ya da kararlarına göre faaliyette bulunan bireyler “*karşılıklı olarak durumlarını iyileştirme fırsatı*”nı gördükleri ya da fark ettikleri anda, mübadele ve dolayısıyla piyasa ortaya çıkar. *Piyasa ekonomisi* ise, bireylerin iktisadî faaliyetlerini, çok sayıda sektöre ayrılmış ve çok sayıda kâr fırsatları yaratan piyasa aracılığıyla gerçekleştirdiği duruma karşılık gelir.

¹ Mises (1998: 264-270) “piyasa ekonomisi” kavramını “kapitalizm”le açıkça aynı anlamda kullanırken, Hayek “kapitalizm” sözcüğünün, “piyasa ekonomisinin belirli bir tarihsel aşaması” anlamında kullanılmasının daha doğru olacağını, bu sözcüğü, muhaliflerin de katkısıyla “sadece kapitalistler lehine işleyen bir sistem” gibi yanlış algılamalara yol açması nedeniyle, kullanmayı uygun bulmadığını ileri sürer (ve ekler: “gerçekte ise, kapitalizmin teşebbüsleri (enterprise) terbiye eden, işletme yöneticilerini kızdıran bir yapısı vardır.”) (Hayek, 1982: 62).

² Mises’in “şâh-eseri”nin adı bunu vurgular: *Human Action*.

Öte yandan Menger ve Hayek piyasayı, önemli bir “*kendiliğinden düzen*” (spontaneous order) örneği olarak görmekte-dirler. Buna göre, bir sosyal kurum ya da düzen olarak piyasa, “*insan [amaç ya da] tasarımı-nın değil, insan faaliyetinin sonucu*” olarak ortaya çıkmıştır (Hayek, 1967: 96-105). Okulun kurucusu Menger, bu çeşit, bilinçli insan tasarımı olmaksızın ortaya çıktığı halde herkesin refahına hizmet eden ve bu refahın artışında çok önemli rol oynayan kurumların sosyal yaşamdaki rolünü, sosyal bilimlerin en önemli konularından biri olarak tanımlar (Menger, 1963: 146). Bu yaklaşıma göre, hukuk, piyasa, devlet ve para gibi toplumsal kurumlar, belirli kişilerin bilinçli olarak kurdukları kurumlar değil, insanlık tarihinin belirli bir aşamasında, ihtiyaç gereği, “*kendiliğinden*” ortaya çıkmış kurumlardır. Hayek’e göre, bir kendiliğinden düzen/kurum olarak piyasanın ayırıcı özelliği; tekil (ya da belirli) bir amacı (ya da amaçlar dizisi) olmaması, aksine toplumu oluşturan her bireyin -belirli soyut yönetim ilkeleri (mülkiyet ve sözleşme hukuku yasaları) altında- kendi amacını barış ve karşılıklı yarar ilkesine göre gerçekleştirmesine imkân sağlamasıdır. Piyasa bu özelliği ile, belirli/spesifik bir amaç için örgütlenmiş firma ya da işletme gibi “*organizasyon*” ya da “*düzenleme*”lerden ayrılır; ayrılmalıdır.

Avusturya Okulu, yine metodolojik bireycilik ilkesinden hareketle, yerleşik iktisadın, “ulusal ekonomi” ya da “dünya ekonomisi” gibi kavramları, bütüncül, tekil organik varlıklarmış gibi algılamasını ve çözümlenmelerini bu kavramlar üzerine inşa etmesini eleştirir. Bu amaçla Mises, *praxeology* olarak adlandırdığı “*insan davranışının genel bilimi*”nin bir alt dalı olarak insanın iktisadî davranışlarını ele alan bilim olarak iktisat (economics) sözcüğü yerine, “*değişmek*”, “*topluma kabul edilmek*” ya da “*düşmanı dosta çevirmek*” anlamlarına gelen “*catallactics*” sözcüğünü önerirken, Hayek, söz konusu bu biliminin nesnesini/araştırma konusunu ifade etmek üzere, “*piyasa ekonomisi*” yerine “*catallaxy*” sözcüğünü kullanmayı yeğlemektedir.

Bir sosyal sistem olarak piyasa ekonomisini algılamının yollarından biri de, onun diğer sosyal sistemler arasındaki yerine ve piyasa ekonomisinin başarısının nasıl değerlendirilebileceğine bakmaktır. Ancak bundan da önce belirtilmesi gerekir, piyasa ekonomisi ne orman kanunlarının geçerli olduğu, ne de kuralsız bir düzendir. Piyasa ekonomisi, belirli kurumsal çerçevesi ve kuralları olan ve keyfiliği ve kuralsızlığı temizleyebilecek moral/etik davranış ilkelerine de sahip bir sosyal sistemdir (Bkz. Hayek, 1967, 229-236; Kirzner, 2000: 77-102). Öte yandan piyasa ekonomisi, iki uç sistemin arasında; değişim fırsatının sunduğu avantajı istemeyen ya da farkında olmayan *otarşik ekonomi* ile bireylerin faaliyetlerinin merkezî otorite tarafından yönlendirildiği, kaynak dağılımının merkezî otorite kararlarına göre gerçekleştirildiği ama bireylerin kendilerinin fark ettikleri kâr fırsatlarından kendi başlarına yararlanamadıkları *merkezî komuta ekonomisi* (ya da sosyalizm) arasında bir yerde yer alır (Kirzner, 1963: 1-2).

Bu bağlamda piyasa ekonomisi ile liberalizm ve demokrasi arasındaki ilişkiye de değinmekte yarar var: liberalizm, devletin iktisadî toplumsal yaşamdaki yeri ve sorumlulukları ne olmalıdır sorusuna verilen yanıtlardan biri iken, demokrasi de toplumsal sistemin yöneticileri nasıl seçilmelidir sorusuna verilen yanıtlardan biridir. Bir başka ifade ile, liberalizmin tersi, totaliter sistemler; demokrasinin tersi ise otoriter sistemlerdir. Piyasa ekonomisi bu anlamda devletin hiç olmadığı ya da iktisadî yaşama ilişkin kararların tamamen merkezî otorite tarafından kararlaştırıldığı düzenlerden (bir uçta anarko-kapitalizm diğer uçta sosyalizmden) ayrılır. Burada devletin temel işlevi, toplumun üyelerinin, çok çeşitli ve sadece kendilerince bilinen amaçlarını en iyi şekilde gerçekleştirecekleri bir ortam yaratmak, ve baskı gücünü, sadece herkes için fırsat eşitliğini yaratmak ve artırmak için kullanmasıdır (bkz. Hayek, 1967: 160-177).

Ve nihayet, bir sosyal sistem olarak piyasa ekonomisinin başarısı/performansı hangi kıstasla ölçülmeli ve hangi alternatif(ler)le karşılaştırılmalı sorusu Avusturya Okulu'nun yerleşik/neoklâsik iktisatla paradigmatik farklılıklarını ortaya koyar: yerleşik iktisat piyasa ekonomisinin temel sorunsalını "kaynak dağılımı" olarak tanımlar ve kıstas olarak "etkin kaynak dağılımını" kullanırken, somut piyasa ekonomilerini soyut tam rekabetçi Walrasçı genel denge ekonomisi (modeli) ile karşılaştırır. Avusturya Okulu ise piyasa ekonomisini, temel sorunsalı toplumdaki bireylerin iktisadî bilgileri/kararları/faaliyetleri arasındaki koordinasyonu sağlamak olan ve alternatiflerine görece, toplumdaki çeşitli bireylerin farklı beklentilerinin büyük ölçüde gerçekleştiği,³ bilgi ve becerilerinin etkin bir şekilde kullanıldığı bir sosyal düzen olarak kavramlaştırır. Avusturya Okulu, her şeyden önce metodolojik olarak soyut kendi piyasa ekonomisi teorik çerçevesini yerleşik iktisatla karşılaştırıp, yerleşik iktisadın çerçevesinin somut dünyayı açıklamaktan uzak olduğunu ileri sürerken; salt bir piyasa ekonomisi sisteminin (ideal yapıların) somut dünyada hiçbir zaman olmadığını, bu nedenle somut dünyadaki piyasa ekonomisi örneklerinin soyut ideal yapılarla karşılaştırılmaktansa, somut alternatif sosyal düzenlerle (örneğin sosyalist sistem deneyimi ile) karşılaştırılması gerektiğini ileri sürer.

Şimdi, Mises'ten hareketle piyasa ekonomisi sisteminin özelliklerini sıralayabiliriz (Mises, 1998: 258-323):

- Piyasa ekonomisinde her birey, kendi adına hareket eder; her şeyden önce kendi ihtiyaçlarını tatmin amacıyla faaliyette bulunurken, dolaylı olarak da diğer insanların amaçlarını gerçekleştirmelerine de yardımcı olur.
- Bu sosyal sistem piyasa tarafından yönlendirilir. Piyasa bireyin faaliyetlerini toplumdaki diğer bireylerin isteklerine en iyi hizmet edecek şekilde yönlendirir. Piyasa sisteminde bir baskı ve zorlama yoktur. Bu sistemde devlet, piyasaya ya da piyasanın yönlendirdiği bireylerin faaliyetlerine

³ Burada vurgulanması gereken nokta, piyasada herkesin beklentilerinin karşılanması değil, bazılarının beklentileri gerçekleşirken, bazılarının beklentilerinin yanlış çıkmasının/gerçekleşmemesinin söz konusu olmasıdır.

müdahale etmez; devletin temel işlevi piyasa ekonomisinin güvenli bir şekilde işleyebileceği bir ortam ya da çevre yaratmak ve bunu korumaktır.

- Piyasa ne bir yer, ne bir şey, ne de bir kollektif/ortak varlıktır; *piyasa bir süreçtir*. Belirli bir işbölümü çerçevesinde, işbirliği içinde olan bireylerin faaliyetlerinin karşılıklı etkileşimi ile işleyen bir süreç. Sürekli değişim içinde olan piyasanın herhangi bir andaki durumunu belirleyen temel güç, bireylerin tercihleri, yargıları, ve bunların yönlendirdiği faaliyetleridir. Bir başka ifade ile piyasa süreci, toplumu oluşturan bireylerin bireysel faaliyetlerinin, karşılıklı işbirliğinin gereklerine ayarlanma sürecidir (Mises, 1998: 259).
- Piyasanın herhangi bir andaki durumunun göstergesi, ekonomideki *fiyatlar* ya da *fiyat yapısı*dır: satın almak ve satmak isteyen bireylerin karşılıklı etkileşimi ile oluşan çok sayıda değişim oranları.
- Piyasanın hiçbir mistik ya da insanî olmayan yanı yoktur; piyasa süreci, insan faaliyetinin sonucudur ve bu faaliyetlerin kökeninde piyasadaki bireylerin tercihleri yatar.
- Piyasa ekonomisinde bireyin temel müşevviği *kazanma*, bunun için temel zihnî faaliyeti ise *iktisadî hesaplama*dır. Birey her şeyden önce âcil/bugünkü ihtiyaçlarını tatmin edecek tüketim malları ile gelecekteki ihtiyaçlarını karşılayacak (yatırım) mallar(ı) arasında ayırım yapar. İktisadî hesaplamanın temel kavramı ve başlangıç noktası olan çok sayıda mallar kompleksi diyebileceğimiz sermaye, parasal olarak değerlendirilir. Kazanma faaliyetinin ilk amacı sermayeyi artırmak ya da korumaktır.⁴ Bir başka ifade ile, iktisadî faaliyette bulunan bireyin her faaliyet hazırlığı ya da planlaması, kazanma arzusu ve dolayısıyla sermaye ve gelir kavramlarını gizil ya da potansiyel olarak içerir. *Sermaye kavramı, parasal hesaplamanın yapılabildiği (özel mülkiyet altında ve bireyin kendi hesabına faaliyetlerini planlayabildiği) tek sistem olan piyasa ekonomisi sosyal yapısının olmazsa olmaz unsurudur, ya da aynı anlama gelmek üzere piyasa ekonomisi dışında sermayenin bir anlamı yoktur.*
- *Piyasa ekonomisi (ya da genel olarak medeniyetler) üretim araçlarının özel mülkiyeti üzerinde yükselir.* Mises'e göre, her ne kadar piyasa ekonomisi sistemi tamamen ve saf bir şekilde asla uygulanmamış olsa da, Ortaçağ'dan bu yana Batı medeniyetinin gelişimi, piyasa ekonomisinin işleyişini engelleyen kurumların ortadan kaldırılması ile birlikte, nüfus artışı ve yaşam standardında önemli artışlar yaşandığını göstermektedir.⁵

⁴ Mises, sermayeyi azaltmaksızın yapılan tüketim miktarını *gelir*, tüketimin geliri aşmasını *sermaye tüketimi*, gelirin tüketimi aşan kısmını *tasaruf* olarak adlandırır.

⁵ Hayek de medeniyetin yaratılmasında, "bireysel özgürlüğün ve özel mülkiyetin yalnızca öneminin değil, aynı zamanda bunların birbirinden ayrılmaz olduğunun keşfinin" de çok önemli olduğunu belirtir (Hayek, 1982: III-166).

- Kapitalizm ya da diğer adı ile piyasa ekonomisi kazaen ortaya çıkmış bir kurum değildir. Bu nedenle, medenî dünyanın (beşeriyetin) davranış ve düşüncesinde önemli yer etmiş kurum ya da kuralları değiştirmeksizin kapitalizmden kurtulunabileceğini sanmak yanıltıcı olacaktır. Piyasa ekonomisi, kaza ile ortaya çıkan bir sistemden çok, uzun tarihî bir sürecin, insanoglunun faaliyetlerini, içinde bulunduğu ama değiştiremeyeceği çevrenin veri şartlarına en iyi şekilde uyumlaştırma çabasının bir sonucudur.
- Piyasa ekonomisinde tüm iktisadî işlerin yönetimi ya da organizasyonu, girişimcilerin işidir. *Girişimciler* üretimin kontrolünü, “*geminin dümenini*” ellerinde tutarlarsa da “*kaptanın emirlerine tâbidirler; kaptan (ise) tüketicidir.*” Bir başka ifade ile, piyasa ekonomisinde *tüketici egemenliği* söz konusudur. Tüketiciler yalnızca malların fiyatlarını değil, aynı zamanda faktör fiyatlarını ve tüm bireylerin gelirlerini de belirlerler.
- Piyasa ekonomisinde tüketici egemenliğinin geçerli olmadığı tek durum, tekel fiyatlarıdır.
- Piyasa ekonomisinin önemli bir diğer unsuru sosyal rekabettir ve biyolojik rekabetle karıştırılmamalıdır: Biyolojik rekabet, “doğada geçimlik araçlar kıt, canlılar arasında büyük çatışmalar söz konusu olduğundan, doğa koşullarına en iyi uyum gösteren canlılar yaşamda kalacaktır” anlamına gelmektedir. *Catallactic* ya da *sosyal rekabet* ise, sosyal işbirliği sistemi içinde bireyin en uygun duruma yöneltilmesidir. Bu devlet ya da yasalarca sağlanan bir haktan çok, tüketici tercihlerinin bireyi işbölümü yapısı içinde en çok istediği yere yöneltmesidir.
- *Özgürlük ve serbesti* (freedom and liberty) birey kendi yaşamını kendi planlarına göre biçimlendirebiliyorsa söz konusudur ve iktisadî ajanlar için son derece önemlidir ve sözleşmecî toplum şartlarını belirtir.
- Bireyler arasında *servet ve gelir eşitsizliği*, piyasa ekonomisinin önemli bir özelliğidir. Bireyi ortak üretken çabaya katkı yapmaya zorlamayan, bundan sorumlu tutmayan hiçbir üretim sistemi var olamaz. Bireyi sosyal işbirliğine yöneltecek tek şey piyasadaki fiyat yapısıdır ve bu da bireylerin katkılarına tüketicilerin atfettikleri öneme göre belirlenir.
- *Kâr*; en geniş anlamda bireyin faaliyetlerinden elde ettiği kazanç, faaliyeti sonucunda tatmin seviyesindeki artış (ya da vardığı sonuca atfettiği değer) ile bu sonuca ulaşmak için katlandığı zahmet arasındaki fark, kısaca geliri ile maliyeti arasındaki farktır. Kâr etmek, bir faaliyetten beklenen amaçtır. Kâr ya da zarar özünde psikolojik bir olgudur ve büyüklüğü ölçülemez, kişiden kişiye değişebilir. Ancak piyasa ekonomisinde tüm mallar parasal olarak ifade edildiğinden, bizim için daha önemli olan *kârın sosyal bir olgu*

olmasıdır: bizim toplumsal çabaya olan katkımızın, toplumun diğer bireylerince değerlendirilmesiyle ilgilidir.

- Mises'e göre, gerçek dünyada çok çeşitli nedenlerle malların fiyatları ile bunların üretiminde kullanılan malların fiyatları sürekli değişim halindedir. Bu fiyat değişimleri, işçilerden doğal kaynak sahiplerine kadar çok çeşitli kesimleri etkilese de, burada asıl girişimci davranışı ve girişimsel kâr ya da zararın rolü önemlidir.

II. Avusturya Okulu ve Neoklâsik İktisadın Temel Unsurları, ve Piyasa Süreci Analizinin Neoklâsik Denge Modeline Yönelttiği Temel Eleştiriler

Avusturya Okulu literatüründe piyasa, rekabet, girişimci gibi mikroiktisadın alanına giren çok sayıda görüş ya da çalışma bulunmakla birlikte, bunların içinde özellikle Israel Kirzner'in, Mises'in (özellikle girişimci ve piyasa süreci), ve Hayek'in (özellikle bilgi ve rekabetçi keşif süreci) çeşitli kavram, teori ya da analizleri üzerine inşa etmiş olduğu *piyasa süreci modeli* ön plana çıkmaktadır. Biz bu çalışmada özellikle Kirzner'in bu piyasa süreci analizini ve neoklâsik iktisada yönelttiği eleştirileri ele almak istiyoruz. Ama yine de Avusturya Okulu ile neoklâsik iktisadın iki paradigma olarak farklılıklarının belirtilmesinde yarar olduğunu düşündüğümüzden, yakın zamanda yayımlanan iktisatçı de Soto'nun (2008: 2-4) kitabından (çok küçük değişikliklerle) aşağıdaki tabloyu aktarmayı yararlı gördük:

Avusturya ve Neoklâsik Okulların Karşılaştırılması		
Karşılaştırma Konusu	Avusturya Okulu	Neoklâsik Okul
1. İktisadın algılanması	Dinamik Bir Süreç Olarak İnsan Faaliyeti Teorisi.	Karar Teorisi: Veri kısıtlar altında maksimizasyon (Dar anlamda Rasyonallite).
2. Metodolojik Bakış Açısı	Sübjektivizm.	Objektivist metodolojik bireycilik.
3. Sosyal Sürecin Temel Analiz Birimi	Yaratıcı girişimci.	Homoeconomicus.
4. Aktörlerin apriori olarak hata yapma olasılığı ve girişimsel kârın niteliği	Aktörler, kâr fırsatları için daha fazla özen/dikkat gösterdiklerinde, önleyebilecekleri girişimsel hatalar yapabilirler: Kâr girişimci uyanıklığının/dikkatinin karşılığıdır.	Tüm geçmişteki kararlar fayda ve maliyet hesabına dayandığından önemli hatalar yapılabileceği beklenmez; girişimsel kâr, faktör rantı olarak görülür.

5. Bilgi Kavramı	Bilgi (knowledge and information), öznel, yayılı ve sürekli değişim içindedir (girişimsel yaratıcılık); bilimsel bilgi (objektif) ile pratik bilgi (sübjektif) arasında kesin ayırım yapılır.	Araç ve amaçlara ilişkin (mutlak ve olasılık olarak) tam, objektif ve değişmez bilgi varsayımı yapılır. Pratik girişimsel bilgi ile bilimsel bilgi arasında ayırım yapılmaz.
6. Referans Noktası	Koordinasyona yönelik süreç analizi; mikro/makro ayırımı yoktur: her iktisadî problem diğerleriyle bağlantılı olarak ele alınır.	Genel ya da kısmî denge modeli. Mikro/makro iktisat ayırımı yapılır.
7. Rekabet Kavramı	Girişimsel yarışmacı keşif süreci olarak rekabet.	Tam rekabet durumu ve modeli.
8. Maliyet kavramı	Girişimsel uyanıklık ve yeni alternatif amaçlarının keşfine bağlı sübjektif maliyet.	Üçüncü kişilerin bilebileceği ve ölçebileceği objektif ve sabit maliyet.
9. Formalizm	Sübjektif zaman ve beşeri yaratıcılık içeren sözel (<i>soyut ve formel</i>) mantık.	Zamansız ve sabit olguların analizinin tipik sembolik dili olarak <i>matematisel formalizm</i> .
10. Ampirik/deneysel dünya ile bağlantısı	Aproristik-dedüktif mantık: teori ile tarihin radikal ayrımı ve eşanlı koordinasyonu. Teoriler tarih ile test edilemez/onaylanamaz/doğru-yanlışlanamaz.	Hipotezler (retorik olarak da olsa) ampirik olarak test edilebilir/onaylanabilir/doğrulanabilir/yanlışlanabilir.
11. Spesifik/Belirli öndeyi olasılığı	Gelecekteki olaylar henüz yaratılmamış girişimsel bilgiye bağlı olduğundan <i>spesifik öndeyi</i> mümkün değildir; yalnızca niteliksel teorik örneklerle/trendlere ilişkin öndeyi (pattern prediction) mümkündür.	Öndeyi bilinçli olarak sürdürülebilecek bir amaçtır.
12. Öndeyi yapacak kişi	Piyasadaki Girişimci.	İktisatçı.
13. Paradigmanın Güncel Durumu	Son 25 yılda belirgin bir canlanma.	Değişme ve daha gerçekçi yapıya kavuşturulma çabası (?)
14. Yaklaşımın taraftarlarının, (beşeri sermayenin) büyüklüğü	Artmakla birlikte azınlık.	Ayrılmalar olmakla birlikte çoğunluk.
15. Yaklaşımın taraftarlarının, (beşeri sermayenin) niteliği	Çok disiplinli çalışan teorisyen ve felsefeciler, liberteryen görüş.	Spesifik (özellikle matematik ve istatistik tekniklerinde) derinlemesine uzmanlaşmış kişiler, belirsiz bir özgürlük (freedom) savunusu.
16. En yeni katkılar	a) Kurumsal Müdahale Yaklaşımlarının Eleştirel Analizi, b) Serbest Bankacılık ve Konjonktür Teorisi, c) (Hukuksal ve ahlâki) Kurumların Evrimci Analizi, d) Girişimci Teorisi, e) Sosyal Adaletin Eleştirel Analizi.	a) Kamusal Tercihler Teorisi, b) Ailenin İktisadî Analizi, c) Hukukun İktisadî Analizi, d) Yeni Klâsik Makroiktisat, e) Bilgi (information) Ekonomisi, f) Yeni Keynesçi İktisat.
17. En Tanınmış Kurucu İsimleri	Mises, Hayek, Kirzner, Rothbard.	Samuelson, Friedman, Becker, Coase, Stiglitz.

Dinamik girişimsel rekabetçi piyasa süreci yaklaşımına döndüğümüzde, yaklaşımın temel tezinin, “çekirdeğinde Walrasgil genel denge modeli bulunan hâkim iktisat yaklaşımı neoklâsik iktisat somut yaşamdaki piyasa ekonomisinde olup biteni açıklamak için yeterli bir teorik çerçeve sunmamaktadır” şeklinde özetlenebileceğini söyleyebiliriz. Söz konusu bu tez, iki temel önermeye/eleştiriyeye dayanmaktadır (Kirzner, 2000: 6-11).

i. Neoklâsik denge modeli gerçekçi olmaktan uzaktır:

Neoklâsik denge modeli, somut piyasa ekonomisinin her zaman dengede olduğu varsayımı üzerine inşa edilmekte ve yalnızca dengenin koşullarını saptamayı amaçlamaktadır. Bu nedenle model gerçekçi olmaktan uzaktır.

Neoklâsik denge modelinde piyasa, çok sayıda başarılı piyasa (tüketici ya da üretici) katılımcısının eşanlı olarak hem kendi bireysel maksimizasyonunu gerçekleştirdiği hem de diğer katılımcıların maksimizasyon kararlarını doğru bir şekilde tahmin edebildikleri bir denge durumu olarak kavramlaştırılır. Bu çerçeve için gerekli olan ise, belirli (veri) kısıtlar altında bir maksimizasyon problemine indirgenmiş bir *bireysel karar teorisi* ile bu karar teorisinden hareketle elde edilip bütüncül hâle getirilmiş arz ve talep denklemleri ile tutarlı mal ve girdi fiyat ve miktarlarının bulunmasını sağlayacak bir *eşanlı denklemler sistemi matematiğidir* (Kirzner, 2000: 7).

Avusturya Okulu bu kavramsal çerçeveyi hem bireysel karar, hem de piyasa ölçeğinde eleştirir. Neoklâsik iktisadın bireysel karar teorisi, bireyin karar alma olgusunu mekanik bir veri kısıtlar altında maksimizasyon problemine indirger. Bireyin karar alma sürecinde, ne belirsizlik, ne de cesaret ve hayal gücü gibi olgulara ya da insanî güdülere yer vardır. Bireyin karar alması için (tercihler, teknoloji ve fiyat ve miktarlarla ilgili) gerekli bilgilerin nesnel ve dışsal olduğu ve çok sayıda bireyin kararlarının da uyumlu olduğu önceden varsayım olarak kabul edilmiştir. Son yıllarda piyasanın çözümlenmesinde bilginin niteliğinin artan önemi, denge modellerinde de modelin daha gerçekçi kılınması adına *tam bilgi* (complete universal information) yerine *eksik bilgi* kavramının kullanılmasını teşvik etmiştir. Ancak neoklâsik modellerde eksik bilgiden anlaşılan; mevcut ama şu anda elimizde bulunmayan, Knight anlamında “belirli bir olasılık” atfedilebilen (sürpriz içermeyen), belirli bir araştırma ve elde etme maliyeti karşılığı ulaşılabilecek bir bilgidir; bu ise sistemin dengeye ulaşması için bir kısıt teşkil eder. Bu bilgi sorunu çözüldüğünde, piyasa dengede demektir. Oysa Avusturya Okulu’nda eksik bilgi ile, sürpriz olgusunu da içeren şu ana kadar hiç bilinmeyen *salt bilgisizlik* (sheer -unknown- ignorance) kastedilmektedir: bu salt bilgisizlik sorunu, girişimcilerin keşif yetileri ile çözülecek ya da aşılabilecektir. Piyasa katılımcıları karşılıklı olarak birbirlerinin iktisadî kararlarının farkına vardıkları (öğrendikleri ya da onlara ilişkin beklentileri gerçekleştirdiği) ölçüde, piyasa salt bilgisizliğin ta-

mamen son bulduğu duruma doğru (bir başka ifade ile mal ve faktör fiyatları ve miktarları denge değerlerine doğru) yönelecektir.

Avusturya Okulu'nun denge modeline piyasa ölçüğünde yönelttiği eleştirisi ise, piyasanın her zaman dengede olduğu varsayımının, yalnızca somutta gözlemlenen piyasanın zengin karmaşıklığının kötü bir fotoğrafını sunmakla kalmayıp, temel özelliklerini de yanlış göstermesidir. Hayek'in bilgi problemi, piyasada her bireyin dış dünyanın objektif bilgisiyle, diğer bireylerin üretim ve tüketim kararlarına ilişkin sübjektif tahminlerine dayanarak oluşturdukları kararların tüm toplum için nasıl eşanlı ya da anlık olarak bir araya, denge durumu ile uyumlu olarak, getirilebileceğidir.

Neoklâsik iktisat, bu sorunun piyasada nasıl çözüldüğünü sorgulamaktansa (piyasanın dengeye yönelme mekanizmalarını araştırmaktansa), sadece bir varsayımla (bu sorun çözülmüş) dengeye "varılmış gibi yapmak"la gerçekçiliğini kaybetmektedir. Ancak bu eleştiriye yanıtları ise çok daha ilginçtir: "*bilimsel iktisat, denge iktisadından ibarettir.*" (Loasby, 1991: 56).

ii. Neoklâsik denge modeli dengeye nasıl varılacağına analizi ya da dengeleme süreci olmaması nedeniyle eksiktir:

Neoklâsik denge modeli, piyasa ekonomisinin her an dengede olduğunu varsayarken, (herhangi bir dengesizlik durumundan) dengeye doğru yönelme piyasa süreci modelinden yoksundur. Aslında genel denge iktisadının baş temsilcilerinden Kenneth Arrow [1959, *Toward a Theory of Price Adjustment (Bir Fiyat İntibakı Teorisine Doğru)*] Avusturya Okulu'nun bu eleştirisinin önemini epey önceden kavrayarak, standart rekabetçi denge modelinin nasıl dinamik hâle getirileceği konusunu Marshall'ın tek mallı rekabetçi piyasa modelinden hareketle tartışmıştır. Arrow'a göre, rekabetçi denge modelinin mantıksal sorunu "ekonomide herkes fiyatları veri alarak kendi alım satım kararlarını alırken, fiyatlara ilişkin kararı kimin alacağına belirsiz olmasıdır" (Aktaran, Kirzner, 2000: 10-11). Arrow, bu sorunu "tam rekabetin yalnızca denge durumunda geçerli olduğu" varsayımı ile aşar. Dengeleme/dengeye yönelme sürecinin de, dengesizlik durumunda, negatif eğimli talep eğrisine sahip her üreticinin "tekelci" gibi davranarak optimal fiyat ve miktar bileşimini araması ve diğer tekelci üreticilerin davranışlarını gözlemlemesi ile yaratılacağını ileri sürmüştür. Arrow ayrıca dengesizliğin söz konusu olduğu bir tam rekabet piyasası da olamayacağını ileri sürer.

İşte Avusturya Okulu, neoklâsik yaklaşımı Arrow'un bu çalışmasının üzerine gitmemekle eleştirirken, bu dengeleme süreci analizinin kendisinde bulunduğunu ileri sürer. Ama sorun dengesizlik durumunda rekabetin işleyeceğini inkâr etmek değil, denge durumuyla rekabet kavramının uyuşmayacağını göstermektir.

Piyasa süreci analizinin en baş mimarlarından Mises'e göre, gelecek hakkında belirsizliğin olmadığı, kâr ya da zararın bulunmadığı bir piyasa sistemi pek olası

değildir. Bununla birlikte, Mises'in düşünce sisteminde denge [onun deyimiyile *hep aynı şekilde dönen ekonomi (evenly rotating economy)*] kavramının önemli bir yeri vardır. Bu, tüm öğelerinin zaman içinde hep aynı şekilde üretildiği, hiç bir değişimin olmadığı, fiyatların istikrarlı olduğu bir ekonomi modelidir. Bir başka deyişle, bireylerin davranışlarında herhangi bir değişmeyi anlamsız, gereksiz kılan *tekdüze bir yeniden-üretim sürecini* ifade eder. Ancak Mises'e göre, bu durum somut ekonomilere ilişkin bir şey değildir; dolayısıyla somut yaşamda belirsizliğin ve zaman içinde değişimin varlığı, dengenin kendisinden çok dengeye varma sürecinin incelenmesini gerekli kılar. Denge, yalnızca bir karşılaştırma ve hareket noktasıdır. Yine Mises'e göre, piyasa sistemi dengeye doğru yönelme eğilimindedir ve bu eğilim empirik bir gerçek değil, *praxeology* teorisinden çıkarılan *apriori* bir ilkedir: insanlar varolan rahatsızlıkları gidererek belirli bir huzura varmayı, değişime/faaliyete gerek kalmayacak durgun bir duruma geçmeyi arzularlar (Mises, 1998; Littlechild, 1983: 86-87; Ioannides, 1992: 79).

Hayek'e göre neoklâsik denge kavramı ancak tek bir kişinin faaliyetlerinin analizinde bir anlama sahiptir. Oysa içinde farklı kişilerin karşılıklı (iktisadî) ilişkilerini barındıran bir toplumun analizinde, dengenin ne anlama geldiğinin sorgulanması denge kavramının yetersizliğini çok daha açık olarak ortaya koyacaktır. Böylece, Hayek bireyin dengesi ile piyasanın dengesi kavramlarını birbirinden ayırır. Bireyin dengesi, bireyin kişisel planının birer parçasını oluşturan tek tek faaliyetleri arasındaki uyumu ifade eder. Bireyin bilgi ve beklentilerindeki değişimler kadar her faaliyetin belirli bir zaman gerektirmesi önemli olsa da, tek bir bireyin dengesinde fazla bir zorluk yoktur. Bireyin bilgi ve beklentilerindeki yanılgılar faaliyet ya da planda değişimleri gerekli kılsa da, yine de sonuçta planla uyuşacak bir dışsal olaylar seti vardır (Hayek, 1948: 36). Piyasa dengesi ise, çok sayıda kişinin birbirlerinden bağımsızca giriştikleri faaliyetleri arasındaki uyumu ifade eder. Dolayısıyla *piyasa dengesi, belirsizlik derecesi ile ifade edilen uç bir olasılıktan başka bir şey değildir*. Eğer yalnızca, piyasa süreci bilgiyi tüm bireylere aynı (planlarını zaman içinde uyumlu kılabilecek) şekilde dağıtırsa bu belirsizlik derecesi azaltılabilir ve planlar arasında bir uyum sağlanabilir. Belirtilmesi gereken, piyasanın temel niteliğinin statik bir denge durumu değil, dinamik bir süreç olmasıdır. Görüldüğü gibi, denge kavramı fiyat ve miktarlarla değil, beklenti ve planlarla tanımlanmaktadır ve bu nedenle de durgun/değişmez durum (stationary state) kavramından açıkça ayrılır. Öte yandan, Hayek hiç bir zaman somut yaşamda ekonominin/piyasanın dengede olduğunu savunmamış, denge kavramını rekabetçi piyasa sürecinin niteliğini (dengesizliğini) açıklamak için bir hareket noktası olarak kullanmıştır. Hayek'e göre, somut-tarihî rekabetçi piyasa düzeninin bir denge durumunu yansıtmadığı söylenebilir de, piyasa mekanizmalarının dengeye doğru yönelmemesi için de bir neden yoktur ve bu yönelme rekabetçi piyasa sürecinin sağlayacağı empirik bir olgudur.

İktisatçı Kirzner, Hayek'teki dengeye nasıl yönelineceği konusundaki muğlaklığı geliştirdiği girişimci teorisi ile tamamlar. Piyasa sürecindeki belirsizliği ortadan kaldırarak iktisadî olayları belirli bir yöne (dengeye) kanalize edecek olan, piyasa hataları içinde girişimcilerce algılanan kâr fırsatlarıdır. Bu hataların keşfi, onların tekrarlanmaması, yapılmaması demektir. Bu nedenle, girişimci faaliyeti, tanım gereği piyasa sürecinin istikrar sağlayıcı bir özelliği, piyasa sisteminin içsel hareketinin temel kaynağıdır (Kirzner, 1973, 1979).

Yukarıdaki üç paragraftan hareketle Avusturya Okulu'nun (Mises + Hayek + Kirzner) denge konusundaki düşüncesini şu önermelerle ifade edebiliriz: (i) Denge ekonominin gerçek değil, hayâlî (fictitious) bir durumudur. (ii) Denge kavramı denge eğilimi nedeniyle önemlidir. (iii) Bu eğilim, bireyin bilinen veriler karşısındaki rasyonel seçimine değil, insan doğasının bir yönüne, girişimcinin uyumluluğuna ve öğrenmesine bağlıdır.

İngiliz Avusturya Okulu iktisatçılarından Littlechild çağdaş genel denge iktisadî ile Avusturya Okulu'nun farklılıklarını şu noktalar altında toplar (Littlechild, 1983: 95-97):

(i) Genel denge yaklaşımına göre denge kavramı dünyanın gerçekçi bir tasvirini ifade ederken, Avusturya Okulu için hayâlî bir kavramdır ve bu nedenle de ekonominin durumunu (state) değil, durumdaki değişimin yönünü belirtmede kullanılır. Kenneth Boulding'in benzetmesi ile, kedi kovalayan köpek için denge kedinin olduğu yerdir. Köpek asla kediyi yakalayamazsa da kavram yine de yararlıdır; köpeğin koşacağı yönü gösterir. Ancak dengenin empirik olarak geçerliliğinin kabulü yanıltıcıdır ve bundan politika önerisi çıkarmak da yanlışır.

(ii) Genel denge yaklaşımına göre, (piyasa) süreç(i) teorisini geliştirmek mümkün olmadığından, denge kavramı iktisatçının söylemesi gereken şeyin sınırını gösterir; "öğrenme," gelişmiş bir öğrenme süreci teorisi gerektirdiğinden kavram yine de iktisadî analizin sınırlarını işaret etmesi açısından yararlıdır. Avusturya Okulu ise, öğrenme sürecinin kabul edilebilir bir teorisi olmasa da bunun piyasa sürecine ilişkin formel modellerin geliştirilmesini engellemeyeceğini, dolayısıyla denge kavramının iktisadın nihaî sınırı olmadığını savunur.

(iii) Genel denge yaklaşımına göre iktisatçıların görevi, kapitalist toplumun hareket yasalarındansa (ki iktisatçıların böyle belirsiz entelektüel programlar çerçevesinde söyleyecekleri çok azdır) denge kavramıyla uğraşmak olmalıdır. Avusturya Okulu'na göre ise, iktisatçılar "hareket yasaları" olmasa da, piyasaların bilgiyi (information) nasıl yarattığı, yaydığı gibi daha küçük ölçekli piyasa süreci kavramı üzerinde çalışabilirler. Bunun için öğrenme sürecine ilişkin genel önermeler saptanabilir ve açıklamada bazı *ideal tiplerden* yararlanılabilir; dolayısıyla iktisadî sürecin incelenmesi için denge kavramının gerektirdiğinden daha fazla iktisat-dışı öğelere ihtiyaç yoktur.

Avusturya Okulu iktisatçılarından Ludwig Lachmann'ın piyasanın dengeye yönelmesi konusundaki görüşleri bazı farklılıklar içerir. Ona göre piyasada karşılaşılan çeşitli olay ya da değişmelerin sistemi dengeye mi yoksa istikrara mı götüreceği konusunda *apriori* bir şey söylenemez; olayların gelişimi (zaman-patikas), istikrar-sağlayıcı ve istikrar-bozucu güçler arasındaki ilişkilere bağlıdır ve bunlar incelenmelidir. Lachmann bu görüşü ile daha çok belirsizlik konusunda kendi başına bir ekol diyebileceğimiz G. L. S. Shackle'a yaklaşır ve piyasa sürecinin tam belirsizlik (indeterminateness) kavramı ile nitelendirilebileceğini savunur. Hayek gibi, piyasayı bilgi üreten ve yayan bir sistem olarak kabul ederse de, piyasada tüm bireylerin faaliyetleri arasında koordinasyonu, uyumu garanti edecek bir şeyin bulunmadığı görüşü ile ondan ayrılır. (Bkz.Lachmann, 1977, 1994a, 1994b; Garrison, 1986: 90-93):

Eğer genel denge kavramını reddediyor fakat aynı zamanda piyasa ve piyasalar arası dengeleyici güçlerin işleyişini yadsımıyorsak, doğal olarak dengeden-saptırıcı (disequilibrating) güçleri de dikkate almak zorundayız. (...) Piyasa süreci, sürekli hareket hâlinindedir ve dengeleyici güçlerin işleyişi beklenmeyen gelişmeler (beklentilerin gerçekleşmemesi) ve insanların planlarının turtasızlıkları ile yavaşlatılır/engellenir. Dengeleyici güçlerin yukarıdaki iki şartın gerçekleşmediği tekil piyasada hâkim olacağı söylenebilirse de, piyasalar arası ilişkilerde hep dengeleyici etkilerin ağır basacağını beklemenin bir mantığı yoktur” (Lachmann, 1977: 190-191).

O'Driscol ve Rizzo piyasa süreci konusunda Avusturya Okulu iktisatçıları arasındaki farklılıkları gidermeye yönelik bir sınıflamaya giderler. Onlara göre, piyasa süreci iki tür olayla nitelendirilebilir: ilki, gözlemcinin, kendi kendini sürdürdüğü sürece düzenli olarak tekrarlanma-geldiğini algıladığı tipik olaylardır. İkincisi ise yalnızca bir kez olan ve bu nedenle de zamanla bağlantılı olan nevi şahsına münhasır (unique) olaylardır. Bunların aralarındaki fark, ilkinin rekabetçi piyasa sürecinde girişimcilerce keşfedilebilir, ikincilerin ise asla keşfedilemez ve sürpriz içerir olmalarıdır. Bu iki tür olay arasındaki farkı belirten kavram ise kalıp koordinasyondur (pattern coordination). İnsan faaliyetinin tipik örnekleri ile ilgilendiğimizde, piyasa süreci, onların koordinasyonunu sağlayıcı, dolayısı ile ekonomiyi istikrara yöneltici nitelikte görülmelidir. İkinci tür olaylarla ilgilenildiğinde ise, piyasa süreci tamamen belirsizdir. İnsan faaliyetinin bu öngörülemez niteliğidir ki, piyasa süreci hiç bir zaman hareketsiz/durgun bir duruma varamayacaktır ve bu nedenle kalıp koordinasyon dinamik bir kavramdır (O'Driscol ve Rizzo, 1996: 195-127).

III. Avusturya Okulu Piyasa Süreci Analizinin Temel Unsurları

Neoklasik iktisada yöneltilen bu iki temel eleştiri, yalnızca Avusturya Okulu'na ait olmasa da, onların piyasa süreci analizinin de temel çıkış noktalarıdır.

Avusturya Okulu piyasa dengelenme süreci (market equilibrium process) modeli, Mises'in dengeleme sürecini yöneten temel güç olarak tanımladığı *girişimsel keşif* kavramı ile Hayek'in yine bu süreçte önemli gördüğü bilginin önemi ve

dağılımı kavramları üzerine inşa edilen, (piyasa katılımcılarının potansiyel talep ve arz davranışlarına ilişkin giderek daha doğru ve tam bilgiye yöneldikleri) *sis-tematik bir süreçtir.*

i. Girişimcinin Rolü

Piyasa sürecini yönlendiren aktif güç, ne tüketiciler, ne de faktör sahipleridir; kâr peşinde koşan girişimcilerin spekülâtif, geleceğin belirsiz koşullarına ilişkin aldıkları kararlardır. Bir girişimcinin başarısı ya da elde edeceği kâr, gelecekteki tüketici tercihlerini/taleplerini ve arz şartlarını diğer girişimcilere göre daha iyi tahmin edebilmesine (ve kendi üretim kararlarını buna göre ayarlayabilmesine) bağlıdır. Bu anlamda girişimci piyasa ekonomisinin *olmazsa olmazıdır*; onlarsız bir piyasa düşünülemez.

Mises'e göre, "iktisatta, girişimcilerden söz edildiğinde insanlar değil, belirli işlevler kastedilir. Girişimcilik, piyasadaki değişmeler/gelişmelere göre faaliyette bulunma anlamına gelir." Bu nedenle girişimci denilince kapitalist ya da kaynak sahibi, yönetici ya da işveren, üretici ya da tüketici akla gelmemelidir. Bunların her biri, piyasadaki değişmelere göre kararlarını/faaliyetlerini düzenledikleri takdirde az ya da çok girişimci sayılırlar. Girişimcilik ise insan faaliyetlerinin yalnızca bir türünü ifade eder. İnsan faaliyetlerinin bir türü insanların belirli bir çerçevede (örneğin neoklâsik iktisatta olduğu gibi veri araçlar-amaçlar çerçevesinde) gerçekleştirdikleri problem çözme, optimizasyon faaliyetidir. İkincisi ise, bireyin faaliyette bulunacağı çerçeveyi kendisinin seçmesidir ki bu, daha önce hiçbir kimse tarafından seçilmediğinden ilk defa ortaya çıkan, gerçek yaratıcı faaliyettir. İşte ancak bu ikinci tipteki insan faaliyetleri girişimcilik niteliğini hak ederler. Bu girişimcilik faaliyeti hakkında şu çıkarsamalar yapılabilir:

(i) İnsan faaliyetlerinin yalnızca bir kategorisini oluşturan girişimcilik, toplumdaki soyutlanmış tek bir bireyin (Robinson Crusoe) davranışlarında da geçerli olabilir. Crusoe'nun önceleri balık tutmak için yalnızca ellerini kullandığını varsayalım. Bu davranış, ihtiyacı olan balığı elde etmek için harcadığı zamanı minimize ettiği sürece, birey açısından bir optimizasyon davranışı olarak düşünülebilir. Ancak Crusoe, bir gün kendisine daha çok, daha kolay balık sağlayacağı düşüncesiyle bir kayık ve bir ağ yapmaya karar verdiğinde bir davranış değişikliği söz konusudur. Birey için burada önemli olan, kullandığı araç-amaç çerçevesinin (balık tutma yönteminin) yanlışlığını algılaması ve kendisinin çabalarını daha verimli kılacak, kâr fırsatı yaratacak yeni bir çerçeve (yeni balık tutma yöntemi) keşfetmesidir.

Soyutlanmış bireyde olduğu gibi, piyasa sürecinde de girişimcilik, bilgi eksikliği, hata, dikkat ve keşif gibi olgu ya da yetileri içerir. Dolayısıyla girişimcilik, bireyi alternatif araç-amaç çatısı aramaya yöneltecek bir güdünün/müşevvikin olmadığı tam bilgi varsayımı ile uyumsuz. Piyasada, mübadele ya da üretim sü-

recinde girişimcilik faaliyetlerinin müşevviği bilgi eksikliği ve hatalardan çıkarılan kâr fırsatlarıdır. Bu nokta ise bizi diğer iki çıkarsamaya götürür.

(ii) Girişimcilik rekabetten ayrılamaz (Kirzner, 1973: 16). Girişimci davranışı özünde kâr fırsatlarının keşfi olduğundan, başarılı girişimci bu fırsatları rakiplerinden daha önce gören kişidir. Tersine de doğrudur: Rekabet faaliyeti/süreci, özünde piyasadaki hataların keşfi olduğundan, dâima girişimcilik davranışını içerir. Bu nedenle, yukarıda da belirttiğimiz gibi, girişimcilik ve rekabet kavramları birbirinin tamamlayıcısıdır.

(iii) Girişimcilik faaliyeti, piyasanın dengesizliğinin bir ürünüdür. Bir başka ifade ile, piyasa denge durumunda olduğunda girişimcilik işlevine gerek yoktur. Çünkü denge durumunda veri kaynaklar, teknolojiler, tercihler setinde bir değişme söz konusu değildir. Tüm muamelelerde ve fizikî şartlarda olduğu kadar bireylerin düşünce ve amaçlarında da hiç bir değişikliğin olmadığı, kendini hep aynı şekilde üreten ekonomide girişimcilik faaliyetine yer yoktur. Ancak bu varsayımlarda herhangi bir değişiklik olduğunda, bireyin faaliyet kararı almasıyla faaliyetini gerçekleştirme süresi arasındaki her değişme bireyin geleceğe yönelik davranışını etkileyecek ve bu nedenle “faaliyetlerin sonucu dâima belirsiz, faaliyetler ise dâima spekülâtif olacaktır.” Faaliyetlerin sonucu tam olarak öngörülemezse de, girişimci faaliyeti ekonomiyi dengeye yöneltir (Mises, 1998).

Burada, Mises’in girişimci görüşü ile Schumpeter’in girişimci görüşü arasındaki benzerlik ve farklılıklara da değinmekte yarar var: Schumpeter’e göre iktisadî değişme ve büyümenin temel motoru, *yenilik* (*innovation*). Yenilikle kastedilen, yalnızca yeni ürünler ve tekniklerin bulunması değil, aynı zamanda yeni piyasaların, yeni arz kaynaklarının bulunması, yeni yönetim tekniklerinin, yeni bölüşüm yöntemlerinin geliştirilmesidir. İşte bu işleri yapacak kişi, girişimci ya da yenilikçidir. Girişimci bir üretim girdisidir ve girişimcilik hizmeti karşılığı ona yapılan ödeme ise kârdır. Benzerlik her ikisinde de, girişimcilerin belirsizlik içinde, kâr ya da kazanç peşinde koşmalarıdır. Farklılık ise, Schumpeter’de yeni üretim ve yönetim tekniklerinin, piyasanın dengesini bozarak daha yüksek gelir seviyesinde yeni bir dengeye yol açarken, Mises’te ekonomiyi dengeye yöneltmesidir. Bir başka farklılık da Schumpeter’de girişimci faaliyetinin denge durumunda da süreceğidir (Reekie, 1984: 49-50; bkz. Kirzner, 1979: 111-118).

Girişimcilik faaliyeti üzerinde yeterince durduktan sonra, şimdi girişimcilik ile faktör sahipliği ya da kapitalist arasındaki ilişkiyi ele alalım: daha önce de belirttiğimiz gibi, Kirzner piyasadaki insanları iki gruba ayırır. Biri, belirli bir araç-amaç çerçevesinde optimizasyona giden bireyler grubu, diğeri ise alternatif çerçeveleri değerlendiren ve seçen bireyler grubudur. İşte bu ikinci grup insanlar katıksız (pür) girişimcileri oluştururlar ve başarıları kâr fırsatlarını sezebilme yetilerine bağlı olup, faktör sahipliğinden tamamen bağımsızdır. Kısaca girişimci, faktör sahipliğini gerektirmeyen “yoktan bir şeyler var ederek kâr fırsatları

yaratan kişidir.” Öte yandan girişimcilik bir üretim faktörü de değildir. Üretim faktörü, sahibi onu herhangi bir malın üretiminde kullanmaya karar vermeden önce mevcut olarak bulunur. Girişimcilik ise uygulamadan önce olmayan, ancak uygulama esnasında ortaya çıkan bir yetidir, ve sübjektif, yarı-bilinçli bilgidir. Ancak bireyleri teorik olarak iki gruba ayırsak da, gerçek yaşamda bireyler hem optimizasyon hem de girişimci davranış kalıplarını birlikte taşırlar. Bu nedenle, her girişimcinin mutlaka kapitalist (faktör sahibi) olması gerekemeyeceğini, ama her kapitalistin zorunlu olarak girişimci olacağını söyleyebiliriz. Bir başka ifade ile, girişimcilik faaliyetinin itici gücü kâr olduğundan, faaliyet sonucunda kâr elde eden kişi girişimcidir (Ionnides, 1992: 68).

Öte yandan Mises’e göre girişimci, yönetici (manager) ve teknisyenle de karıştırılmamalıdır: *teknisyen*, becerisi nedeniyle girişimci tarafından kiralanır ve tüketicilerin tercihlerine en iyi yanıt verecek üretime kanalize edilir. Benzer şekilde *yöneticiler* de girişimcinin emrinde çalışırlar ve işletmenin kendi sorumluluklarına verilen kısmını piyasa koşullarına en uyumlu hâle getirmeye çalışırlar; ancak girişimcilerden önemli farkları firmaların zararlarından sorumlu olmamalarıdır. Mises girişimci-yönetici ilişkisini şu şekilde ifade eder:

Toplum, sermaye mallarının olası en iyi şekilde kullanımını sermaye sahiplerine rahatlıkla bırakabilir. Bu kişiler yeni bir projeye başlarken kendi mülklerini, servetlerini, ve sosyal pozisyonlarını ortaya korurlar. Girişimsel faaliyetlerinin başarısı onları toplumdan daha fazla ilgilendirir. Belirli bir proje için sermayenin harcanması toplumun bütünü için toplam fonların bir kısmının azalması anlamına gelirken, mülk sahipleri için kendi servetlerinin kaybı demektir. Öte yandan yöneticilerin hareket/karar/yetki alanı serbest bırakılırsa, her şey farklı olur. Başkalarının paralarını riske atarak spekülasyona girişebilirler. Kayıplardan sorumlu tutulacak kişilere görece çok daha belirsiz işlere girişirler. Bu kişiler bir de kâr payı ile ödüllendirildiklerinde, kayıpları paylaşmadıklarından işletmeyi boş yere tehlikeye atan kişilere dönüşürler” (Mises, 1998: 303).

Mises’e göre, işletmelerin yönetimi (management) ile girişimsel faaliyet birbirinden ayrılmalıdır. Yöneticiler işletmeyi yönetirken, girişimciler işletme sermayesinin ne kadarının ne yönde kullanılacağına, işletmenin büyüklüğüne ve finansman yapısına karar verirler.⁶

Kirzner’a göre girişimcilik faaliyetinin sürdürülebilmesi için tüm piyasalarda giriş serbestliğinin olması gerekli koşuldur. Piyasa sistemi ancak müdahale edilmediğinde fiyat sinyalleri aracılığıyla, piyasadaki hata ve tutarsızlıkları, bunlara ilişkin kâr fırsatlarını bireyler arasında doğru bir şekilde yayar. Bu nedenle Avusturya Okulu, piyasa sürecine herhangi bir devlet müdahalesine, piyasa fiyatlarının hataları göstermesini engelleyeceği ya da bozacağı ve bu bozulmanın yalnız-

⁶ “Başarılı bir şirket asla ücretli yöneticiler tarafından yönetilmez. Her şeyi bilen yöneticiler sınıfı serbest piyasa ekonomisine (unhindered market economy) özgü bir kavram değildir. Anonim şirketlerin büyük başarıları, ücretli yöneticiler oligarşisinin faaliyetlerinin sonucu değil, şirketle büyük pay sahibi ilişkisi olanların faaliyetleri sonucudur.” Mises’in bu görüşünün (1998: 303) günümüzde, özellikle son küresel finansal kriz bağlamında, ne derece geçerli olduğu soru işaretidir.

ca müdahale edilen nokta ile sınırlı kalmayarak fiyat mekanizması aracılığıyla tüm ekonomiye yayılacağı gerekçeleri ile karşı çıkar.

Avusturya Okulu girişimciliğin işlevinin ve onun getirisi olan kârın ahlâkî olarak haklılığı ya da mazur görülme gerekçesi açısından da neoklâsik iktisattan ayrılır. Bilindiği gibi, neoklâsik iktisatta tam rekabet varsayımları altında marjinal verimlilik ilkesi her faktörün üretime yaptığı katkı oranında pay alacağını ve kârın da bu bağlamda bir ödül olduğunu ileri sürer. Kirzner'a göre, neoklâsik teorinin bu kâr teorisi Locke'un mülkiyet hakları teorisine dayanır. Birey, kendi kişiliğine ve dolayısıyla kendi emeğine, kendi emeğiyle serbest kaynaklarla ürettiği mallara ve bu süreçte sahip olduğu mülkiyetinin harcanması ile elde edilebilecek her şeye sahip olma ahlâkî hakkına sahiptir. Kısaca kâr, mülkiyetten otomatik olarak türemektedir. Kirzner bu görüşe alternatif olarak farklı bir mülkiyet hakkı kavramı geliştirir. Girişimcilik, algılanmadan/sezilmeden önce varolmayan bir kâr fırsatı yarattığından, girişimcilik faaliyeti ile kazanılan kâr, mülkiyetten doğmaz; girişimcilik faaliyetinin kendisinden doğar. İşte Kirzner'in "bulan-yaratan-tutan" (finder-creator-keeper) ahlâk ilkesi olarak adlandırdığı mülkiyet hakkı kavramıdır ki, girişimcinin kendi faaliyetince yaratılan kârın ahlâkî haklılığını mazur gösterir (Kirzner, 1973: 200-224; Ioannides,1992: 70-71).

ii. Bilginin Rolü ve Önemi

Hayek piyasa ekonomisinin açıklanmasında bilginin niteliği ve önemini vurgulayan "Economics and Knowledge" (İktisat ve Bilgi -1937) ve "The Use of Knowledge in Society" (Bilginin Toplumda Kullanımı -1945) adlı makaleleri ile hem iktisat teorisine önemli katkılar sağlamış hem de piyasa süreci analizinin önemli temellerinden birini oluşturmuştur: Hayek ilk makalesinde, neoklâsik denge iktisadının bir toplumun farklı üyelerinin sahip olduğu bilgiye ilişkin varsayımlar ya da önermeler açısından eksik ve kusurlu olduğunu ve bu nedenle reel dünyada olup biteni açıklamaktan uzak olduğunu öne sürmüştür. Bireyin dengesi ile bir toplumdaki çok sayıda bireyin hep birlikte dengesinin farklı farklı olgular olduğunu ve aynı teknik çerçeveye çözümlenemeyeceğini ileri sürmüştür. Hayek bu makalede iktisadî bireyin karar alırken kullanacağı bilgi ve beklentinin önemi ve niteliğini sorgulamasını ikinci makalede de sürdürmüş, bilgi sorununu iktisadın temel sorunsalı olarak tanımlamıştır: "rasyonel bir iktisadî düzenin temel problemi, verili kaynakların verili amaçlara dağılımı -kaynak dağılımı- değil, önemi yalnızca toplumun herhangi bir bireyi tarafından bilinen bilginin, yine önemi aynı bireyce bilinen amaçlar için kullanılmasının nasıl sağlanacağı -bilginin dağılımı- dır" (Hayek, 1948).

Avusturya Okulu için eleştirilmesi gereken asıl varsayım bireylerin tam bilgiye sahip olmalarıdır. Bu varsayım hem neoklâsik iktisadî eleştirme hem de kendi görüşlerini geliştirme açısından Avusturya Okulu'nun temel çıkış noktasıdır.

Neoklâsik teoride tam bilgi varsayımı ile denge kavramı iki yönlü bir totoloji oluşturur: Piyasa sistemi dengede ise, denge fiyatları bireylerin planlarını gerçekleştirilebilmeleri için tüm bilgileri içerdiğinden, bireyler tam bilgiye sahiptir. Öte yandan, piyasa sistemi bir an için denge durumundan saparsa, tam bilgi varsayımı, tüm bireylerin otomatik olarak kararlarını diğer bireylerin kararlarıyla uyumlu hâle getirmesine ve böylece yeni bir dengeye varılmasına yol açacaktır. Bu nedenle, tam bilgi varsayımının sorgulanması denge analizinin de sorgulanması demektir.

Hayek'e göre, yukarıda da belirttiğimiz gibi, piyasanın dengesi tüm bireylerin planlarının birbirleriyle tutarlı olmasını, dengenin sürmesi ise her bir bireyin diğer bireylerin davranışlarına ilişkin beklentilerinin doğru çıkmasını ifade eder ya da gerektirir. Sürekli olarak bireyin başkalarının davranışlarını doğru olarak ön-görebilmesinin pek akla uygun bir varsayım olmaması nedeniyle, piyasa dengesi olsa olsa anlık bir denge olabilir. Dolayısıyla bireylerin kararlarını/davranışlarını oluştururken kullandıkları bilginin niteliği sanılanın çok ötesinde önemlidir.

Somut yaşamda bilgi, (üretici ya da tüketici) bireyler arasında dağılmış durumdadır ve her bir birey (üretici) kendi çevresi (mal piyasası) ile ilgili eksik-mevziî-yanlış olması muhtemel bilgileri ile planlarını oluşturur. Bu nedenle toplumun çözülmesi gereken temel iktisadî problemi, yukarıda belirttiğimiz gibi, bu bilginin tek bir birey ya da merkez tarafından nasıl toplanabileceği değil, toplumdaki her bir bireyin sahip olduğu bilgileri en iyi şekilde kullanmasına yardımcı olacak koşulların tespitidir. Kısaca temel iktisadî problem kaynakların etkin kullanımından çok bilginin etkin kullanımınıdır.

Hayek'in rekabetçi piyasa sürecini bir kurum olarak savunmasının temel dayanağı da buradadır. Söz konusu toplumun bireyleri arasında yayılı olan bu bilgi,⁷ üç nedenle bir merkezî otorite tarafından belirli amaçların gerçekleştirilmesi için etkin bir şekilde toplanıp kullanılamaz: (i) Piyasada karşılaşılan fiyatlar ya da fırsatlara (daha doğrusu onların belirli durum ya da koşullarına) ilişkin bilgiler geçici, kısa ömürlü, hemen eskiye niteliğe sahiptir. Bu bilgi, bir merkezî kamu otoritesince toplansa bile, toplanması için geçen süre içinde pratik değerini kaybedebilir. (ii) Piyasanın sağladığı bilgi yerel ve zımnî bilgidir. Bu bilgi teorik ya da teknik bilgi değil, insanların piyasanın içinde, bilfiil yaşayarak, yaparak öğrendikleri, insanların davranışlarına sinmiş bilgidir. Dolayısıyla kitaplarda olmayan, piyasada üretici ve tüketicilerin davranışlarında ifadesini bulan bu bilginin merkezileştirilmesi mümkün değildir. (iii) Piyasanın kamu kurumlarına ve merkezî planlama kurumuna bir diğer üstünlüğü de yalnızca ürün fırsatları

⁷ İktisatçı de Soto da (2008: 17-18) piyasa katılımcılarının sahip oldukları bilginin niteliklerini şu şekilde sırlamaktadır: a) Bilimsel bilgiden çok öznel ve uygulamadan elde edilen bilgi, b) belirli kişilere has (exclusive) bilgi, c) tüm piyasa katılımcıları arasında parça parça yayılı olarak bulunan bilgi, d) yazılı olmayan ve dolayısıyla ifade edilemeyecek (tacit and inarticulable) bilgi, e) yoktan, girişimci uygulamalarıyla yaratılan bilgi, f) büyük ölçüde farkında olmaksızın, karmaşık sosyal ilişkiler süreci ile aktarılabilen bilgi. (Hayek'te bilginin niteliğine ilişkin ayrıca bkz. O'Driscoll ve Rizzo, 1996: 102-109; Oğuz, 2010).

hakkında bilgi sağlamaması, aynı zamanda bireylerin tercihleri hakkında da bilgi sağlamasıdır. Bu nedenlerle, Avusturya Okulu (Hayek) için, bir ekonomide hangi fırsatlar seti ile tercihler setinin tüm bireylerin faaliyetleri arasında koordinasyonu sağlayacak fiyatları oluşturacağı ve ekonominin genel dengesini sağlayacağı bilgisine ulaşmak mümkün değilse de, bir ideal olarak kalsa da, yine de varolan kurumlar içinde bu ideale en iyi hizmet edecek kurum, *rekabetçi piyasa sürecidir*.

iii. Tam Rekabet Yerine Keşif Süreci Olarak (Yarışmacı) Rekabet

Avusturya İktisat Okulu'na göre, neoklâsik iktisat teorisindeki (*tam*) rekabet kavramının, günlük dilde kullanılan "rekabet" sözcüğüyle bir alâkası olmadığı gibi, Adam Smith gibi klâsik iktisatçıların kullandığı rekabet kavramıyla da aynı anlamda kullanılmamaktadır. Hayek'e göre, neoklâsik iktisadın kullandığı "*tam rekabet*" kavramı, belirli şartlarla tanımlanan statik bir durum olup, "*bu şartlara ulaşıldığında günlük dilde kavramın çağrıştırdığı tüm faaliyetler ortadan kalkmakta, rekabet imkânsız hâle gelmektedir.*"⁸ Oysa rekabet kavramının ilk özelliği "*dinamik bir süreç*" (Hayek, 1948: 92-94), ikinci özelliği ise "*başvurulmadığı takdirde kimsenin bilemeyeceği ya da istifade edemeyeceği bir keşif süreci olgusu*" olmasıdır (Hayek, 1978: 179). Bu anlamda *süreç olarak rekabet* ya da *dinamik rekabet* olarak adlandırılabilen Avusturya Okulu rekabet kavramı *statik rekabet* ya da *nihaî durum olarak rekabet* (competition as end-state) şeklinde adlandırılabilen neoklâsik iktisadın tam rekabet kavramından tamamen farklıdır. Avusturya Okulu'nun rekabet kavramı daha çok klâsik iktisatçıların "*serbest rekabet*" ya da "*yarışmacı rekabet*" (rivalrous competition) kavramlarına karşılık gelmektedir (Blaug, 1997; Kirzner, 2000: 218).

Avusturya Okulu, *dinamik rekabet* kavramının neoklâsik iktisatta *tam rekabet* kavramına dönüşümünü, genel denge analizinin ve onun gerektirdiği matematik-formel analizin neoklâsik iktisada hâkim olması ile açıklamaktadır. Tam rekabet varsayımı genel denge analizi için o kadar elzemdir ki, iktisatçı John Hicks bunu "*tam rekabet varsayımından vazgeçmek, genel denge teorisinin büyük kısmının çökeceği tehdidi olarak algılanmalıdır*" ifadesiyle belirtmektedir (aktaran Kirzner, 2000: 206).

Bilindiği gibi, neoklâsik iktisatta tam rekabet kavramı şu şartların eşanlı olarak gerçekleştiği durumu ifade eder: (i) Piyasada çok sayıda alıcı ve satıcı vardır ve bunların hiç biri tek başına piyasa fiyatını belirleyemezler; (ii) Kaynakların sektörler arasındaki akışkanlığında tam bir serbestlik vardır; (iii) Tüm üreticiler tıpa tıp aynı (homojen) malı üretirler; (iv) Üretici ve tüketici olarak her birey piyasa şartları ve diğer bireylerin kararları hakkında tam bilgiye sahiptir (Hayek, 1948: 85).

Söz konusu bu şartların aynı anda gerçekleşmesi, nihaî ve statik bir durumu tanımlar. Oysa Avusturya Okulu için asıl önemli olan iki denge arasındaki sü-

⁸ "Tam rekabet, [reklam, fiyat düşürme, üretilen mal ya da hizmetin iyileştirilmesi (farklılaştırılması) gibi] tüm rekabetçi faaliyetlerin olmaması anlamına gelmektedir" (Hayek, 1948: 96).

reçtir ve bu süreçte birey yalnızca fiyat-alıcı, önceden belirlenmiş bir plana göre fiyat sinyallerine neredeyse otomatik yanıt veren bir varlık değildir; rekabetin de piyasada çok sayıda alıcı ve satıcının bulunması ile bir ilişkisi yoktur. Bireyler yaratıcı faaliyetlerini zaman içinde yaşanan belirsizlikler ve değişimler içinde gerçekleştirirler ve bu nedenle piyasada karşılaşılan fiyatlar bir bilgi taşıma-iletme (ve dolayısıyla bireylerin kararları arasında koordinasyon sağlama) aracı, rekabet ise keşif sürecidir: piyasada herhangi bir hammaddenin üretiminde ortaya çıkan bir kıtlık bu hammaddenin kullanıcılarına artan fiyatlar şeklinde bir bilgi olarak yansır ve bu, eldeki hammaddenin daha etkin kullanılmasına, yerine başka bir hammaddenin ikame edilip edilemeyeceğinin araştırılmasına yol açar. İşte piyasada rekabetin önemi girişimcileri diğer girişimcilerin göremediği fırsatları bulup çıkartmaya, uyanıklığa, ve keşif sürecine sevk etmesidir. Kısaca rekabet, *“sonuçları önceden tahmin edilemeyen bir keşif süreci, dâima bilinmeyene doğru bir yolculuk, öncekine göre nesnelere daha iyi yapacak yol ya da metotları bulma sürecidir”* (Hayek, 1948: 101).

Bu anlamda, *girişimciler fiyat alıcı değil, aksine bu rekabetçi keşif sürecinde fiyat ve miktar yapıcıdırlar. Girişimcilerin bu keşif süreci ve piyasa katılımcılarının giderek daha fazla durum ve fırsatlara ilişkin daha doğru bilgilerin farkına varmaları, piyasanın sistematik bir şekilde dengeye yönelmesinin iki temel ögesidir. Ancak belirtmesi gereken, dengelenme sürecinin mutlaka tamamlanacağı diye bir şeyin söz konusu olmamasıdır. Çünkü bir yandan, zevkler, kaynakların elde edilebilirliği ve teknolojik imkânların ve bunlara ilişkin bilgilerin sürekli değişimi, diğer yandan girişimcilerin cesaret ve hayal güçlerini kullanarak belirsizlik içinde aldıkları kararlar sonucunda kâr kadar kayıpların da söz konusu olması, garantili, tek yönlü, ve kırılmaz bir şekilde dengeye yakınsanacağı anlamına gelmez* (Kirzner, 2000: 19).

iv. Tekelci Piyasalar

Tam rekabet varsayımı, daha önce belirttiğimiz gibi denge kavramının geliştirilmesine temel oluşturması kadar, rekabetin yoğunluk derecesine göre piyasaların sınıflanmasına da teorik bir kriter sağlar.

Neoklâsik iktisat teorisi tekelci piyasaları, tam rekabet varsayımlarından, çok sayıda satıcının varlığı ve sektörler arasında kaynak akışkanlığının olması varsayımlarının geçerli olmadığı piyasalar olarak tanımlar. İlk varsayımla ilgili olarak, tam rekabet piyasasında her bir satıcının karşılaştığı talep eğrisinin eğiminin yatay olduğu ve bunun satıcıların fiyat alıcılar (price-taker) olduğunu ifade ettiği öne sürülür. Tekelcinin karşılaştığı talep eğrisinin eğimi ise negatif eğimlidir ve bu da üreticinin fiyat saptayıcı (price-setter) olduğunu gösterir. Tüm bireylerin akılcı (rasyonel) olduğu varsayıldığında, tekel-üretici fiyatını gelirini maksimum kılacak seviyede belirlerken, tam rekabet piyasasında fiyat üreticinin maliyetlerinden tamamen bağımsızdır. Dolayısıyla üretici, tekelci piyasada, rekabetçi pi-

yasadan daha fazla kârını artırabilir. Sonuçta, talebin fiyat esnekliğine bağlı olan tekeli-kâr seviyesinin, “tekeli güç”ün ölçüsü olduğu ileri sürülür. Mises’e göre, “tekel” olgusu “karar alma aşaması” ile değil, “kaynak mülkiyeti” ile ilgili bir konudur. Tekel olgusu, piyasa süreci analizine bir istisna durum olarak görülür: Yalnızca tekel durumunda, rekabetçi piyasa sürecinde faktör sahipleri ile tüketici çıkar birliği bozulur ve yalnızca faktör sahiplerinin lehine bir etkinsizlikle karşılaşılabılır (Mises, 1998: 355-374; Kirzner, 2000: 165-179).

Avusturya Okulu ile neoklâsik iktisat arasında tekeli piyasa konusunda bir diğer farklılık da, kaynakların tam akışkanlığı varsayımından kaynaklanır. Neoklâsik iktisat teorisine göre bu varsayım tekel piyasasında piyasaya çeşitli giriş engelleri ile geçersiz kılınır. Avusturya Okulu iktisatçıları bu görüşün Ricardo’nun “tekelin kıtlıktan kaynaklandığı” görüşüne dayandığını, kendilerinin ise Adam Smith’in “hükümetin sağladığı imtiyazların tekele neden olduğu” görüşünü benimsediklerini ileri sürerler. Bu durumda piyasaya girişi engelleyen etkenler, piyasa sürecinde kendiliğinden değil, bu sürece dışsal müdahalelerden doğar. Dolayısıyla bu tekel görüşünü savunabilmek, piyasa sürecinin kendiliğinden kaynak akışkanlığını engellemediğini göstermeyi, ve neoklâsik iktisadın belli başlı piyasaya giriş engellerinin tartışılmasını gerekli kılar. Şimdi neoklâsik iktisadın öne sürdüğü belli başlı piyasaya giriş engeli yaratan etkenleri ele alalım (Ioannides, 1992: 46-49):

-*Mal Farklılaştırılması*: Neoklâsik teoriye göre, piyasaya giriş engellerinden biri satıcıların mallarını buldukları sektördeki toplam talepten soyutlamak için farklılaştırmaya gitmelerinden doğar. Üretici malını piyasadaki diğer (aynı malı üreten) firmaların mallarından farklılaştırdığı ölçüde tekel olacağı düşünülür. Avusturya Okulu bu düşünceyi rekabetin bir süreç olduğu görüşünden hareketle eleştirir: mal farklılaştırması hipotezi mal farklılaştırmasından sonra tekel piyasasının ortaya çıktığını ifade eder. Oysa mal farklılaştırması eğilimi, rekabetin bir sonucu, her satıcının rakiplerinden daha farklı mal sunma gayretlerinin bir yansımasıdır. Bu nedenle, Kirzner’a göre, mal farklılaştırması rekabetin yokluğunun değil, varlığının bir kanıtıdır.

-*Doğal Tekel Hipotezi*: Bu hipotez, bir sektörde optimum girişim ölçeğinin çok büyük (ve bazı hallerde buna ilâveten talebin de birden fazla firma için yetersiz) olması nedeniyle birden fazla firmaya yer olmaması durumunu ifade eder. Bu giriş engelini önemi, piyasa sürecinin bir sonucu olarak ortaya çıktığının öne sürülmesinden kaynaklanmaktadır. Avusturya Okulu ise bu hipotezin, tekeli firma ürününün yakın-ikame malının olmadığı gizil varsayımına dayandığını, rekabet sürecinin ise piyasada böyle mallar bırakmayacağını, dolayısıyla doğal tekellerin tamamen keyfî bir iradeye dayandığını öne sürer.

-*Reklamlar*: Üreticinin malının rakiplerinden hem daha farklı hem de daha iyi olduğuna tüketicilere inandırmak için yaptığı harcamalar ele alındığında, üretim

maliyeti ve satış maliyetleri ayrımı yapılır. Üretim maliyetleri malın üretim ve tüketicilere ulaşma maliyetlerinin toplamını içerir. Satış maliyetleri ise, spesifik bir malın talebini artırmak için, satıcı tarafından yapılan harcamaları ifade eder. İşte bu satış maliyetlerinin tipik örneği reklam giderleridir. Oysa tam bilgi varsayımı altında (alıcılar malların her türlü niteliklerini, satıcılar da tüketicilerin tercihlerini tam olarak bildiklerinden), satış maliyetleri söz konusu değildir. Bu nedenle, satış maliyetlerinin olduğu bir piyasa tam rekabetle nitelendirilemez. Bazı iktisatçılar reklamcılığı bir giriş engeli olarak görsele de, farklı malların nitelikleri hakkında tüketicileri bilgilendirdikleri için yararlı bulurlar. Avusturya Okulu iktisatçılarına göre reklamın işlevi, tüketicilere mal hakkında bilgi vermek değil, sunulan fırsatı algılamalarını sağlamaktır. Bu nedenle reklam, üründen ayrı bir şey değil onun bir parçasıdır. Dolayısıyla, reklamcılık faaliyeti bir giriş engeli olmaktan ziyade rekabetçi davranışın tipik bir örneği olarak algılanmalıdır.

-*Sermaye Maliyetleri ve Başlama Maliyetleri*: Bu maliyetlerin piyasaya girişin bir engeli olarak görülmesi, gerekli sermayenin/maliyetin yüksek olması ve tekeli firmanın reklam aracılığıyla potansiyel rakiplerin benzer mallar üretmesini engelleyeceği düşüncesine dayanır. Avusturya Okulu ise, sermaye/başlama maliyetinin büyüklüğünün mutlak bir ölçütü olamayacağını, maliyetin büyüklüğünün girilmesi düşünülen tekeli piyasadaki beklenen kârla ilişkili olduğunu öne sürer. Bu nedenle sermaye/başlama maliyetinin yüksek olması beklenen kârın potansiyel rakibin bu riski almaya değmeyecek kadar düşük olmasını ifade eder.

-*Patentler ve Telif Hakları*: Ticarî sırlar diyebileceğimiz bu kategori zaman içinde rakipler tarafından keşfedilse bile modern yasal sistemce bir mülkiyet hakkı olarak güvence altına alındığı ve kullanımının başkalarına yasaklandığı durumu ifade eder. Bu konu Avusturya Okulu tarafından yeterince açıklığa kavuşturulmamıştır. Bu kategorinin bir yandan yasal sistemin piyasa üzerindeki etkisi ile ortaya çıktığı söylenirken, diğer yandan yasal sistemin de diğer sosyal kurumlar gibi bir kendiliğinden kurum olduğu öne sürülür. Dolayısıyla mülkiyet ve sözleşme özgürlüğünün maddî-nesnelere maddî-olmayan nesnelere geliştirilmesinin piyasa düzeninin içsel bir sonucu olduğu sonucu çıkmaktadır. Bu durumda Avusturya Okulu ya patent ve telif haklarının rekabet sürecini engellemediği ya da piyasa sürecinin kendisinin ürettiği bir piyasaya giriş engeli oluşturduklarını kabul etmelidir. Hayek yasal sistemin bir piyasaya giriş engeli yaratabileceğini ve bu nedenle maddî-olmayan nesnelere mülkiyet haklarına kuşkuyla yaklaşılmasını öne sürerken, O'Driscoll ve Rizzo konuya tamamen olumsuz yaklaşmakta ve araştırılması gerektiğini söylemektedirler.

Avusturya Okulu'nun tekellerin (monopollerin) ortaya çıkışını devletin piyasa sürecine müdahaleleri ile açıklaması, tekeli oluşumları önlemeye yönelik hükümet politikaları konusundaki yaklaşımını da belirler: anti-tekeli politikalarına reddetme. Avusturya Okulu'na göre rekabetin topluma yararı, yalnızca tam re-

kabet durumu ile sınırlı değildir. Elbette ki, rekabet tam olduğunda toplumdaki kaynakların kullanımı optimal olacaktır. Öte yandan eksik rekabet durumunda da kaynakların kullanımı olabildiğince etkin olabilir. Bu nedenle, toplumun amacı tam rekabet şartlarını sağlamak değil, fiilî rekabet süreci önündeki engelleri kaldırmak olmalıdır. Ancak Avusturya Okulu'nun anti-tekel politikalarına karşı çıkmasının nedeni yalnızca devletin ekonomiye müdahalesine karşı olması değildir. Diğer gerekçelerden biri devletin tam rekabet şartlarını yaratma girişimiyle statik bir sistem oluşturacağıdır. Devlet müdahalesi tekelliliği önleme amacıyla piyasayı kontrol eden piyasaya giriş engellerini ortadan kaldırırken bile piyasa dinamiklerini bloke etmeye yönelir. Hayek bu konuda, “*rekabetçi düzen*” (*competitive order*) yaratmak amacıyla “*düzenli rekabet*” (*ordered competition*) yaratmama uyarısında bulunur (Hayek, 1948). Örneğin, bir özel tekelin kamulaştırılmasında kurumsal olarak rekabetten korunan bir kamu kuruluşu yaratılırken, rekabetin serbest olduğu özel tekel durumunda tekelinin gücünün üstesinden gelinebilir. Avusturya Okulu'nun anti-damping politikalarına yönelttiği eleştirilerin bir diğeri de bilgi teorisine dayanır. Devletin tekellerle mücadele edebileceği görüşünün ardında iktisatçının somuttaki piyasanın tam rekabet şartlarından hangi durumlarda ve ne derecede saptığını (fiyatın girişimcinin maliyetini aşıp aşmadığını) bilebileceği varsayımı vardır. Oysa Avusturya Okuluna göre, iktisatçıların girişimcilerin sübjektif fırsat maliyetini bilebilmesi, hesaplayabilmesi mümkün değildir. Neoklâsik tekel teorisi, bireysel girişimcilerin algılamalarından hareketle değil, piyasa dışındaki iktisatçı-gözlemcilerin algılamalarından hareketle maliyet ve gelirleri tanımlar. Yine Kirzner'a göre, devletin anti-tekel politikaları ekonomiye müdahalesinin, kısa dönemde fiyatları düşürme, mal arzını çoğaltma gibi olumlu etkileri olsa da, uzun dönemde kurumsal açıdan girişimcilerin gelişmesi için gerekli ortamı ortadan kaldırma olumsuz etkisi olacaktır.

Sonuç Yerine: Avusturya Okulu Piyasa Süreci Analizinin Uygulama Alanları

Piyasa süreci teorisi, kökleri 1870'lere Carl Menger'e kadar uzanmakla birlikte, temellerinin 1930'lu 1940'lı yıllarda Mises ve Hayek'in çalışmalarıyla atıldığı, çatısının ise 1960'lı 1970'li yıllarda Kirzner ve Rothbard'ın çalışmalarıyla çatıldığı, temel sorunsalı somut piyasa ekonomilerini açıklamak olan Avusturya İktisat Okulu'nun mikroiktisat analiz çerçevesini ifade etmektedir.

1980'lerden bu yana, özellikle son yıllarda yapılan çalışmaların ışığında diyebiliriz ki, Avusturya İktisat Okulu artık teorik çerçevesi olgunlaşmış bir paradigmaya dönüşmüştür: Okul'un çalışmalarının niteliği, yalnızca neoklâsik mikroiktisat eleştiriminin ötesine geçmiş, iktisadın çeşitli alt dallarına ya da iktisat politikaları tartışmalarına verimli katkılar yapan, iktisat disiplinini zenginleştiren bir yapıya dönüşmüştür. Bu tespitimizi doğrulamak üzere, çalışmamızı piyasa

süreci analizinin uygulamalı mikroiktisadın (applied microeconomics) çeşitli alt dallarına uygulanmasına ilişkin bazı örnekler vererek tamamlamak istiyoruz.

Her şeyden önce son 20-30 yıllık dönemde endüstriyel organizasyon, yönetim bilimleri, stratejik yönetim, girişimcilik, ve firma teorisi gibi işletme ya da yönetim bilimleri konularında çalışanlarla Avusturya Okulu taraftarları arasında etki-leşim, Avusturya Okulu'nun bir uygulama alanı olarak bu alanda oldukça verimli sonuçların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Birkaç örnek vermek gerekirse:

- Frederic E. Sautet, *Entrepreneurial Theory of the Firm* 2000,
- Nicolai J. Foss ve Peter G. Klein, *Entrepreneurship and the Firm: Austrian Perspectives on Economic Organization* 2002,
- Roger Koppl, *Austrian Economics and Entrepreneurial Studies* 2003,
- Jack Birner ve Pierre Garrouste, *Market Information and Communication: Austrian Perspectives on the Internet Economy* 2004,
- Fu-Lai Tony Yu, *Firms Strategies and Economic Growth* 2005,
- Tyler Cowen ve David Parker, *Market in the Firm: Market Process Approach to Management* 2007.

Bunların dışında Avusturya Okulu rekabetçi piyasa düzeninde bilginin etkinlikle ilişkisini çağdaş neoklâsik iktisat taraftarlarıyla (Grosman, Stiglitz) tartıştığı gibi (Esteban F. Thompsen, *Prices and Knowledge: An Austrian Perspective*, 1992), refah iktisadı bağlamında da bu tartışmasını sürdürmektedir: Roy Cordato, *Efficiency and Externalities in an Open-Ended Universe: A Modern Austrian Perspective*, 2007.

Backhaus'un kitabı ise neredeyse *Avusturya Okulu Uygulamalı İktisadı* derlemesi gibidir; Finansal İktisat, Kamu Ekonomisi, Sağlık Ekonomisi, Eğitim Ekonomisi, Refah Devleti, Emek Ekonomisi, Endüstriyel Organizasyon, İktisadî Sistemler, Tarım Ekonomisi, Doğal Kaynaklar ve Çevre Ekonomisi gibi çok çeşitli alanlarda Okul'un görüşlerini tartışmaktadır: Jürgen G. Backhaus, *Modern Applications of Austrian Economics*, 2005.

Kaynakça

Blaug, M. (1997): *Not Only Economics*, Cheltenham-UK: Edward Elgar.

de Soto, J. H. (2008): *Austrian School: Market Order and Entrepreneurial Creativity*, Cheltenham UK: Edward Elgar.

Hayek, F. A. (1948): *Individualism and Economic Order*, Chicago: The University of Chicago Press.

- Hayek, F. A. (1967): *Studies on Philosophy, Politics and Economics*, Chicago: The University of Chicago Press, 96-105.
- Hayek, F. A. (1978): *New Studies on Philosophy, Politics and Economics*, GB: Routledge.
- Hayek, F. A. (1982): *Law, Legislation and Liberty*, Complete Edition in New One-Volume Paperback, Londra: Routledge&Kegan Paul.
- Ioannides, S. (1992): *The Market, Competition and Democracy*, Cheltenham-UK: Edward Elgar.
- Kirzner, I. M. (1963): *Market Theory and the Price System*, Londra: D. Van Nostrand Company Inc.
- Kirzner, I. M. (1973): *Competition and Entrepreneurship*, Chicago ve Londra. The University of Chicago Press.
- Kirzner, I. M. (1979): *Perception, Opportunity and Profit*, Chicago ve Londra: The University of Chicago Press.
- Kirzner, I. M. (2000): *The Driving Force of the Market*, N.Y.: Routledge.
- Lachman, L. M. (1977): *Capital, Expectations and the Market Process*, Kansas City: Sheed Andrews and McMeel Inc.
- Lahmann, L. M. (1994a): "From Mises to Schakle: An Essay on Austrian Economics and the Kaleidic Society," Don Lavoie (ed.) *Expectations and the Meaning of Institutions*, NY:Routledge içinde, ss. 223-233.
- Lahmann, L. M. (1994b): "Austrian Economics: A Hermeneutic Approach," *Expectations and the Meaning of Institutions*, N.Y.: Routledge içinde, ss. 269-283.
- Littlechild, S. C. (1983): "Equilibrium and the Market Process," I. M. Kirzner (ed.): *Method, Process and Austrian Economics: Essays in Honor of Ludwig von Mises*, Lexington Books.
- Loasby, B. J. (1991): "The Austrian School," D. Mair ve A. G. Miller (eds.): *A Modern Guide to Economic Thought*, Cheltenham-UK: Edward Elgar, ss. 40-70.
- Menger, Carl (1985): *Investigations into the Method of Social Sciences with Special References to Economics*, N.Y. ve Londra: New York University Press.
- Mises, L. v. (1998): *Human Action: A Treatise on Economics*, The Scholar's Edition, Auburn-Alabama: Ludwig von Mises Institute.
- O'Driscoll, Jr. G. P. ve M. J. Rizzo (1996): *The Economics of Time and Ignorance*, Londra: Routledge.

Oğuz, F. (2010): "Hayek on Tacit Knowledge," *Journal of Institutional Economics*, 6 (2), ss. 145-165.

Reekie, W. D. (1984): *Markets Entrepreneurs and Liberty: An Austrian View of Capitalism*, N.Y.: St. Martins.

Yay, T. (1997): *Çağdaş İktisadî Düşünce Okulları: Avusturya, Arz Yanlı, ve Kamusal Tercihler Okulları*, Yayınlanmamış Çalışma.